

LÁSKA A VLASTNICTVÍ

Randall Collins

Randall Collins: Sociological Insight..)

Oxford University Press, New York 1982 překlad kapitoly Love and Property, str. 119-154:

Poznámka úvodem:

Od počátku osmdesátých let, kdy psal Randal Collins tento text, mnoho bylo nově promyšleno a mnohé se změnilo. Právě poslední dvacetiletí minulého století je dobou, která znejistila moderní svět a otevřela ho změnám, jejichž konce ještě nemůžeme nahlédnout. Collinsův text zůstává užitečný především jako originální vhled do rodinné instituce a velmi přístupný přehled historických kořenů jejího současného stavu, který má počátek ve vynálezu „romantické lásky“ ve viktoriánské revoluci někdy v polovině století předminulého. Umožní lépe pochopit Giddensovu analýzu, která je psána už cele z pozice reflexivní modernity konce devadesátých let.

IM

...

Vůdčí myšlenka, kterou zde budu sledovat, říká, že rodinné vztahy jsou vlastnické vztahy. Rodina je založena na několika druzích vlastnictví: 1) na vlastnictví práv nad lidskými těly, které můžeme nazývat erotické vlastnictví; 2) na vlastnictví práv vzhledem k dětem – nazývejme je generační vlastnictví; 3) na vlastnictví práv nad statky, které rodině patří – to je vlastnictví domácnosti.

Tyto tři druhy vlastnictví tvoří rodinu. Tvrdím, že způsob, jakým zasahují do světa práce, je hlavní determinantou diskriminace pohlaví v zaměstnání.

Abychom dobře rozuměli těmto formám vlastnictví, je důležité vědět, že nejsou

statické. Vlastnické systémy, včetně sexuálních, tu nejsou od přírody, a nejsou ani navždy nezměnitelné. Produkují je určité sociální okolnosti a jak se tyto okolnosti mění, mění se i ony. Jestliže těmto okolnostem rozumíme, můžeme i předvídat vznik a zánik různých druhů sexuální stratifikace. Současný typ rodinné struktury a sexuální dominance neexistoval vždy a nebude trvat věčně. Chceme-li vědět, kam může dospět ženská emancipace a jaké podmínky to umožní, musíme se obrátit k teorii, jako je tato.

EROTICKÉ VLASTNICTVÍ

Jak mohou být lidé vlastnictvím? S výjimkou otroctví, které již téměř neexistuje, lidé nemohou být kupováni a prodáváni. Lidské bytosti nemají peněžní hodnotu; pohlížíme na sebe jako na ty, kdož nejsou za peníze. Lidé nejsou věci; jsou cílem sami o sobě. Mohlo by se tedy zdát, že lidé nejsou majetkem, aspoň v moderním světě ne.

Chybujeme ale, přemýšlíme-li o majetku jako o věci, a to zvláště jen jako o věci, která může být kupována a prodávána za peníze. Majetkem není ve skutečnosti věc jako taková, předmět či fyzický objekt. Vlastnictví je sociální vztah, způsob, jakým lidé jednají vzhledem k věcem. Co to například znamená, že pozemek někomu „patří“? Znamená to, že ho ta osoba může užívat, žít na něm, kdykoli na něj vstupovat, a že ostatní lidé se mu musejí vyhýbat, pokud vlastník nevypraví se vstupem na svůj pozemek povolení. Pokud jeho právo nerespektují, může vlastník povolát policii nebo se obrátit o pomoc k soudu. Vlastnictví je vztah mezi lidmi, který se týká věcí; je to druh vynutitelné dohody o tom, co kdo může či nemůže dělat s jistou věcí, a kdo přitom poskytuje právní ochranu. Je to společnost, která z něčeho učiní majetek, a ne nějaký nedotknutelný vztah mezi jedincem a půdou.

Z toho také vyplývá, že mohou existovat nejrůznější vlastnické systémy, záleží jen na tom, jaký druh práva bude společnost vynucovat. Například ve

Švédsku právo soukromého vlastnictví neznemožňuje veřejnosti přístup na soukromý pozemek; cizí osoby mají právo chodit přes něčí pole nebo si to namířit přes cizí dvůr za předpokladu, že nebudou tropit výtržnosti. Ve Spojených státech je cit pro soukromé vlastnictví mnohem silnější, ale stále za ním stojí obec, nikoli jednotlivec. A obec si také ponechává jistou míru rozhodování nad tím, jak jedinci mohou nakládat se svým majetkem. Nemohou si například zřídit skládku odpadu v obydlené oblasti a nemohou zabránit v přístupu policii, když hledá zločince. Tyto zákony nejsou pochopitelně neměnné; společnost si může zavést jakýkoli vlastnický systém, který jí bude vyhovovat. Pouze některé vlastnické systémy dovolují kupovat a prodávat prostřednictvím peněz. Středověkým aristokraciím nebylo mnohde dovoleno prodávat půdu a u mnohých kmenových společností může být majetek převeden pouze na jisté příbuzné.

Je-li vlastnictví sociální vztah, pak spíše než na věc jako takovou je smysluplné se na lásku a sex podívat jako na formy vlastnictví. Klíčovým aspektem vlastnictví je právo vlastnit, právo zabránit někomu jinému ve vlastnění a vůle společnosti podporovat tato práva. Pravým jádrem manželství je vlastnictví právě v tomto smyslu.

Co způsobuje, že se lidé stávají manžely? Není to na prvním místě manželský slib, ani civilní či náboženský obřad. Lidé v páru, kteří spolu žijí a mají sexuální styky jen mezi sebou, jsou fakticky manžely. Trvá-li to tak několik let, stávají se tím mnohde i legálně manžely, jako manželství „faktické“. Na druhou stranu se o páru, který legálně uzavřel sňatek, ale nikdy nemá sexuální styky, říká, že manželství „nekonzumoval“. To je podkladem pro zákonné zneplatnění, neboť se nenaplní implicitní podmínky manželské smlouvy. V naší společnosti se manželství chápe jako smlouva mezi dvěma lidmi o exkluzivních právech na sexuální poměr. Jinak řečeno, navzájem si vyměňují těla jako sexuální majetek.

Toto sexuální vlastnictví je klíčem k rodinné struktuře; je to stěžejní bod, kolem něhož se všechno ostatní točí. Manželství vzniká, když se vytvoří sexuální

pouto. Staré tradice svatební noci a líbánků přímo poukazují na tento fakt. Čím tradičnější manželství, tím více obřadů obklopovalo první pohlavní styk. Je otázka, zda si lidé uvědomovali, že vlastně ustavují formu erotického vlastnictví. Tradičně, před právní reformou posledních desetiletí, se bylo možné rozvést jen tehdy, když bylo dokázáno cizoložství. Do dneška to přetrvává v konzervativních zemích s převahou katolické církve, jako je Itálie. Proč je cizoložství tak důležité? Protože ruší hlavní vlastnické právo, výlučný sexuální poměr.

Podobně se v tradičních společnostech kladl silný důraz na to, aby nevěsta byla při svatbě panna. Manželova práva na její tělo by byla poskvrněna, kdyby už měla styk s jiným mužem. Fakt, že tytéž společnosti měly tendenci nevnímat mužovo panictví při sňatku jako příliš důležité, ukazuje, že vlastnický systém spočíval mnohem víc v mužově vlastnění ženina těla než obráceně. Ještě se k tomu vrátím.

Systém erotického vlastnictví na sebe upozorní zvláště tehdy, když je porušen. Dlouho existovalo nepsané právo, které přehlíželo použití násilí jedním z manželů v okamžiku, kdy byl jeho sexuální majetek zneužit. Soudce nebo porota často neodsoudili vraha za to, že zabil milence své ženy, když ji přistihl při cizoložství. Podle všeho by to mělo platit i naopak, ale zdá se, že případy, kdy ženy u soudu uspěly s vraždou svých manželů či jejich milenek, byly méně obvyklé – a je to příklad sexistické zaujatosti, dokonce v právu zabíjet. Je pozoruhodné, že všeobecně se takové zabití obvykle nepovažovalo tak zcela za vraždu a ten, kdo zabíjel, býval částečně osvobozen nebo dostával lehký trest. Tendence nechávat takové vraždy nepotrestané snad přetrvává i do současnosti. Vypovídá to cosi i o systému sexuálního vlastnictví.

Praxe zabíjet kvůli cizoložství byla nejsilnější tam, kde bylo manželství nejvíce nedotknutelné a rozvody nejméně běžné. Proč? Protože tento tradiční manželský systém znamenal, že žena měla mít za život pouze jednoho sexuálního partnera; ženino tělo patřilo výhradně jejímu manželovi. Takové

uspořádání mělo obyčejně poněkud sexistické zabarvení, neboť muži mohli mít pravděpodobněji mimomanželské poměry nebo přístup k prostituci; takže, ačkoli bylo manželství v podstatě nezrušitelné, muž měl víc příležitostí, aby si mohl kompenzovat erotickou a citovou neukojenost. S růstem počtu rozvodů se očekává, že většina lidí bude mít víc než jedno manželství, a tedy i za život více než jednoho sexuálního partnera. Proto se už sexuální vlastnictví nepovažuje za absolutní, za něco, co, když se jednou poskvrní, je navěky ztraceno. To neznamena, že sexuální vlastnictví už neexistuje. Ale změnilo se: z absolutního dlouhodobého vlastnictví v řadu krátkodobých vlastnických modelů. Nevěra pořád dokáže člověka strašně roznítit, ale vede to spíše k rozvodu než k násilné smrti.

Něco jiného nám o věcech, které se týkají erotického vlastnictví, řeknou zákony a obyčeje. Znásilnění v manželství není vesměs zločinem, a i v těch právních systémech, kde je, patří k zločinům, které se nejméně často stíhají. Podle zákonů v mnoha zemích (až na výjimky i ve všech amerických státech) má muž od své ženy právo na sex a ona nemůže přivolat státní moc na ochranu před jeho vynucováním. Manželská smlouva implicitně navždy ruší právo bránit se sexu. Fakt, že se o tom dnes mluví, a že některé země udělaly ze znásilnění mezi manžely zločin, ukazuje, jaký tlak nyní na systém sexuálního vlastnictví působí. Ale odpor vůči takovým zákonným změnám silně přetrvává. Do jisté míry se to vyrovnává právem rozvodu, které se objevilo v posledních desetiletích, a podle něhož může žena snadněji uniknout nežádoucímu muži.

Z celé této diskuse by se mohlo zdát, že manželství je prostě záležitostí sexu, že nezahrnuje city ani lásku. Ale tak to zajisté není. Erotické vztahy jsou klíčem k manželské smlouvě jak legálně, tak podle nepsaných zvykových zákonů. To však v žádném případě nepředpokládá absenci citového pouta. Citová pouta jdou nyní ruku v ruce se sexuálními. Láska a sex, ze sociologického hlediska, jsou části téhož celku. Přinejmenším v systému moderního manželství, které klade velký důraz na ideální vyjádření lásky. Moderní manželství bychom

dokonce mohli označit za rituálně-milostný systém erotického vlastnictví.

V jistém smyslu jsou erotické vztahy hlubší. Manželství v tradičních společnostech (jak uvidíme) mělo málo společného s láskou a zaměřovalo se spíš na dohled nad erotickým vlastnictvím a jinými formami vlastnické výměny v příbuzenském svazku. Moderní manželství se změnilo v model, v němž hraje klíčovou roli v utváření sexuálního vztahu láska.

Jak jsou milostné city spojeny se systémem erotického vlastnictví můžeme ukázat několika způsoby. Začneme romantickým jazykem. Vedle „Miluji tě“ jsou nejběžnějšími typy vyjádření lásky obraty jako: „Budeš moje?“, „Vezmi si mě“, „Jsem navždy tvá“. Populární hudba je plná takových výrazů, a lidé takto obyčejně mluví o lásce mezi sebou i k jiným lidem. Je to přivlastňovací jazyk. „Můj“, „moje“, „jeho“, „její“, „tvůj“ jsou asi nejběžnější slova milostného jazyka, dokonce častější než samotné slovo „láska“.

Přivlastňovací aspekt jazyka navíc odkazuje zároveň i k citu i k sexu. Milenec vlastní současně tělo i city toho druhého. Jedno je obyčejně symbolem druhého. Muž, který říká, že miluje ženu, ale nebude s ní mít styk („make love to her“, jak se říká) - ať už v manželství či mimo ně, uvede jistě v pochybnost své citové vyznání. To samé pochopitelně platí (snad ještě víc) obráceně, o ženě jednání.

Můžeme se na to podívat také z negativního hlediska. To, co způsobuje mileneckou žárlivost, se vztahuje jak k sexuálnímu chování, tak k citům. Žena, která vyznává lásku jednomu muži, ale spí s jiným, u něj víc než pravděpodobně roznítí žárlivost a přinejmenším pochybnost, zda je její vyznání upřímné. Stejně tak způsobí žárlivost, bude-li s mužem spát a tvrdit, že miluje jiného. Lidé očekávají, že láska a sex jdou ruku v ruce: aspoň cítí, že opravdu silná láska přirozeně vede k pohlavnímu styku. Mnozí (i když spíš muži než ženy) otevřeně přiznají, že sex si lze dopřát bez lásky, ačkoli to obyčejně znamená, že nějaký stupeň citu by měl být přítomen. Patrně to vyžaduje alespoň krátkodobé citové pouto, když ne vyjádřitelné jednu z formulek typu „Jsem navždy tvůj (tvá)“.

Srovnávací studie žárlivosti skvěle ukazují sociální základ citů. Kdo cítí žárlivost ke komu je relativní vzhledem k tomu, jak je uspořádáno sexuální vlastnictví. V naší společnosti, kde převládající většinu sexuálních poměrů představují eroticky výlučné páry muž-žena, je každý partner žárlivý na kohokoli, kdo hrozí ovládnutím partnerových citů či genitálií. V polyandrických společnostech je však situace docela odlišná. Je to systém, který se vyskytuje například u některých horských kmenů v Indii a Tibetu, kde mají ženy několik manželů. Obvykle se jedná o skupinu bratrů, kteří mají stejnou ženu. Nežárlí na sebe a očekává se, že budou sdílet ženino tělo i její pozornosti. Neznamena to, že tito lidé jsou tak velkomyslní, že nejsou schopni žárlivosti. Naopak dovedou být docela žárliví na cizí, kteří nejsou součástí polyandrické skupinky. Podobně eskymáci dočasně sdílejí své ženy s návštěvníky, kteří se u nich zastavují na dlouhých loveckých výpravách. Zároveň ovšem v těchto společnostech velmi často dochází k rvačkám i vraždám, a často kvůli vlastnění žen. Je obrovský rozdíl, zda je host ke sdílení ženy přizván (implicitně na oplátku za pozdější reciprocitu), nebo jestli si prostě sám pomůže. Vlastnictví se zkrátka neruší, když se rozdělí. Odevzdání daru (v tomto případě zapůjčení ženina těla) vlastně upevňuje smysl pro vlastnictví – každému je jasné, že někdo právě disponuje se svým majetkem a očekává, že se mu to náležitě vrátí.

Případy modelů polyandrických nebo takových, kde se půjčují ženy, jsou na světové scéně poměrně řídké. Běžnější jsou manželské systémy, v nichž má muž několik žen. Takové polygamní systémy fungují zejména v kmenové Africe. Opět tam nacházíme žárlivost obrácenou úplně jiným směrem, než v naší společnosti. Různé spolu-ženy nejsou obvykle žárlivé navzájem, ačkoli jsou žárlivé na ženy zvnějšku, které nepatří do rodiny. Obvykle je zde vedoucí žena, která má určitá práva a moc nad ostatními ženami.

Toto antropologické srovnávání nám ukazuje, že city, které obvykle spojujeme s sexuálními vztahy, jsou rozličné, v žádném případě však nejsou nahodilé. To, kolik je v nich něžnosti, kolik žárlivosti a na koho je zaměřená,

záleží na typické struktuře vztahů sexuálního vlastnictví. V naší vlastní společnosti jsou erotické vztahy silně romanticky zabarveny a city náklonnosti a lásky jsou klíčové. Neříkám, že se lidé zamilovávají, protože cítí, že se to od nich očekává. Je pravda, že naše populární kultura vzbuzuje u lidí očekávání, že se to stane, ale široce rozšířená zkušenost lásky určitě není jen výsledkem indoktrinace médií. Spíš přirozeně vyplývá ze smlouvání, které lidé musí podstupovat, aby našli při svobodném individuálním vyjednávání sexuálního partnera.

Téměř každý si dnes musí najít partnera, a musí si ho najít sám. K tomu patří notná dávka nejistoty. Když se setkáváte s různými lidmi, abyste zjistili, zda se k vám hodí, můžete také získat spoustu negativních zkušeností. Muž si může vybírat obzvlášť půvabné či přitažlivé ženy jen aby zjistil, že o něj nemají zájem. A proč by měly? Zaměstnává je odrážení nejrůznějších druhů pozornosti, a jestliže ten konkrétní muž nemá nic zvláštního, co by nabídl, nemají žádný důvod se o něj zajímat. Žena sama zažívá něco podobného: hledí příliš vysoko nebo se nachází v situaci, kde potkává málo vhodných mužů atd. Sexuální sňatkový trh může být zkrátka často místem soužení. Pak ale se zase všechno zlepší: objeví se noví partneri, zdá se vám, že jste pro druhé velmi přitažliví a máte nadějně vyhlídky. A hladina sebevědomí znovu stoupá.

To všechno způsobuje, že proces sexuálního vyjednávání produkuje emoce sám o sobě. Vyvolává pocity úzkosti, naděje, strachu, a také štěstí a vzrušení. Proto se také obvykle city vzednou, když člověk najde někoho, kdo se mu líbí, a zaraduje se, jestliže zjistí, že ta osoba, na rozdíl od jiných, s nimiž se setkal, v něm také nachází zalíbení. Je důležité jen to, že se lidé za těchto okolností milují. Každý z nich může stále sledovat, zda není poblíž někdo lepší, komu by se mohli líbit. Známost nemusí být po jistou dobu právě jednoduchá, dokud se pár nerozhodne uznat jeden druhého za tu nejvhodnější osobu, která je k mání. Ale tato nesnadnost činí lásku dramatickou a vzbuzuje city. Pár, který nikdy nezažije malé zvraty a rozchody, nebude pravděpodobně tak silně citově svázán, jako je ten, který tím projde.

Zdůrazňuji tedy, že sám vyjednávací proces směřuje k vytvoření silných citů a že tyto emoce napětí a vzrušení, když konečně vyústí v silný vzájemný závazek, jsou právě tím, co se mění v lásku. Navíc „jazyk“, kterým je závazek vyjednáván, bude pravděpodobně většinou neverbální: je to jazyk samotné intimity sexu. Známost se vyvíjí nejenom povídáním, ale také řadou podnětů směrem k rostoucí tělesné intimitě. Dotýkání se, držení se za ruku, polibky na rozloučenou, necking, petting, pohlavní styk – to je typický vývoj, který někdy může trvat značně dlouho. Důvod, proč pár obvykle ihned nepřistoupí k milostnému vyvrcholení spočívá v tom, že jednotlivé druhy sexuálních kontaktů jsou velmi symbolické. Nejsou jen pouhým potěšením. Někdy nejsou nutně ani tím: držení se za ruce kupř. nepřináší mnoho tělesné rozkoše, ale může být silně citově prožíváno. Někdo by mohl dokonce poznamenat, že mnohé formy podstatně intimnějšího sexuálního kontaktu, třeba orálního sexu, také významně symbolizují citový vztah. Reprezentují totální intimitu, a snad úplnou dominanci a submisivitu, spíše než prostou tělesnou rozkoš.

Vývoj tělesných důvěrností je rituál, který ukazuje, nakolik se si muž a žena vzájemně odevzdávají. Vyjednávají o své cestě ke svazku prostřednictvím různých postupných kroků, které dokumentují jejich nejistotu a možnost, že by ještě mohli ze vztahu vystoupit. Než vyjednávání přejde k úplnému pohlavnímu styku, obvykle pár uzavře nějakou dohodu, která každému zaručuje značnou míru sexuální výlučnosti a zároveň citů lásky. Toto je fakticky způsob, jakým se domlouvá většina moderních manželství. Dřív než jejich vlastní příběh dospěl k dokonalému setkání v ložnici, navzájem se do sebe zamilovali a nejsou daleko od manželství. Nebo – buďme realisté – začali o těch věcech mluvit. Tomu dnes odpovídá společné bydlení, které je ze sociologického pohledu totožné s legálně uzavřenou manželskou smlouvou. Ještě před pár lety bylo pro ženu docela běžné, že se svým přítelem nechala přivést do jiného stavu, aby tímto způsobem učinila poslední krok ke svatebnímu obřadu.

City lásky vznikají z procesu vyjednávání výlučné a relativně trvalé sexuální smlouvy mezi svobodnými jedinci. Přírozenou součástí dramatu je, že každý se snaží řídit svůj osud ve světě, kde se všichni ostatní zároveň pokoušejí o totéž. Z úspěchů i neúspěchů na schůzkách se rituálně rodí uspořádání soukromého světa nového páru. Nemělo by překvapovat, že emoce jsou nejsilnější při prvním spojení a v období, kdy je potvrzeno jako opravdové a pevné.

Zde se chování páru nejvíc blíží rituálnímu modelu, který jsem analyzoval v případě náboženství. Jsou tu přítomny všechny součásti rituálu, a to velmi intenzivně. Oba v páru stále cítí přítomnost toho druhého a mají tendenci vylučovat nebo ignorovat kohokoli dalšího. Jejich milostné rozmluvy a líbání, držení za ruce a jiné erotické hrátky mají pevnou, opakující se formu rituálního chování. City, které vnášejí do vztahů, se sdílením zesilují, stejně jako každý úspěšný rituál zvyšuje skupinové prožitky. Dá se říct, že milenci provádějí rituál, který utváří velmi malou solidární skupinku: přesněji řečeno, skupinu dvou. Tato skupina má velmi silná pouta a je výrazně ohraničena vzhledem k okolí.

A stejně jako náboženské rituály vytvářejí posvátné objekty a ideály, rituál lásky produkuje své vlastní symboly, které reprezentují toto intenzivní pouto. Některé z těchto symbolů mají podobu památečních předmětů, jako například zásnubní prsten či něco podobného na památku. To je ekvivalent k Bibli či křížům v náboženských rituálech, ačkoli přesnější by bylo přirovnání k osobním totemům kmenových klanů. Svět milenců se spíše podobá primitivnímu náboženství než některému ze světových náboženství, jako je křesťanství, neboť milenci jsou pouhou částí v řadě malých privátních kultů, které nejsou každému přístupné. Některé myšlenky se stanou posvátnými, především ta, že milenci mají jeden druhého. Není náhodné, že milenci se vnímají jako naprosto úžasní, protože to je přesně ta idealizace, kterou vytváří úspěšný rituál. Jedinečné na mileneckém kultu je jen to, že se ideál personifikuje se dvěma jedinci.

Pouto erotického vlastnictví se tedy formuje tímto typem rituálu. Proto je také, snad nejvíc ze všeho, silně obklopeno rituální obranou. Jakýkoli sexuální styk nebo erotický kontakt symbolizuje celý vztah. Odvrácenou stranou této skutečnosti je fakt, že jakékoli sexuální vychýlení mimo vztah má u druhého partnera mimořádně trpkou odezvu. Z praktického hlediska to nelze ospravedlnit. Manžel či manželka by přece mohli mít styky s někým jiným, aniž by to muselo narušit právo partnera na sexuální poměr. Skutečnost, že většinou samotný případ nevěry způsobí u partnera silnou žárlivost, ukazuje, že pouto erotického vlastnictví není jednoduše praktické, ale že má rituální povahu. Každý styk, a dokonce i menší erotický projev jako polibek či pouhý letmý pohled, má symbolickou funkci. Erotické vlastnictví se podobá ostatním základním sociálním vazbám: neplatí tu racionální kalkulace a rovnováha příjmů a výdajů; je to sféra plná symbolů, kterou ovládají rituálně produkované emoce.

Erotické vlastnictví a jeho protějšek, pocity lásky a žárlivosti, nejsou jediným druhem vlastnických vztahů v manželství; jsou tu i jiné. Jejich intenzita není nejsilnější při vzniku svazku. Po nějakém čase ale nadšení opadne, a spolu s ním úzkost i radost. Jak pár žije v manželství, síla citů polevuje a stejně tak i frekvence sexuálních styků. Tráví méně času společně a víc s jinými lidmi. A tak mezi nimi slábne silné rituální pouto. Na uvolněné místo erotické lásky nastupují jiné vazby. Podíváme se na některé z nich.

GENERAČNÍ VLASTNICTVÍ

Také děti jsou v mnoha ohledech vlastnictvím. Rodiče nad nimi mají určitá práva a ta si ochraňují podobně jako práva na jiné druhy vlastnictví. Avšak děti nejsou sexuálním vlastnictvím. V tom jsou všechny společnosti velmi striktní. Tabu incestu v nukleární rodině je opravdu univerzální; sexuální styky mezi rodiči a dětmi, mezi sourozenci a někdy také mezi jinými příbuznými jsou vnímány se zvláště silným odporem. Incest tabu by mělo být považováno za

součástí systému generačního vlastnictví; je jedním z principiálně negativních pravidel o tom, co lidé nemohou dělat se svým generačním vlastnictvím. (Existují také podobná negativní pravidla o fyzickém vlastnictví; příkladem jsou lokální pravidla, která zakazují určitým způsobem nakládat s obydlím či půdou.)

Incest tabu nemůžeme považovat jednoduše za samozřejmé. Není to přirozený nebo instinktivní odpor; kdyby tomu tak bylo, nikoho by nenapadlo incest zakazovat, zatímco ve skutečnosti je incest tabu až překvapivě silně vynucováno. Prosazují ho zejména lidé stojící mimo konkrétní rodinu; ti považují incest za nepatřičný a trestají ho jako nelegální. Proč to vyžadují ti, kdo stojí mimo rodinu, je zřejmé v kontextu obecného systému sexuálního vyjednávání ve společnosti. Lidé očekávají od dětí z jiných rodin, že budou k dispozici jako sexuální partneři mimo rodinu, ne výhradně v rodině. Je možné to dokázat tím, jak se společnosti liší postojem k incestu a jak se tyto odlišnosti se pojí s převažujícím typem sňatkového systému.

V některých společnostech, jako třeba v naší před několika generacemi, byl sňatek mezi bratranci odmítán jako incestuální a lidé si museli hledat někoho vzdálenějšího. V mnoha kmenových společnostech se naopak od některých bratranců očekává, že se budou brát, kdykoli to bude možné. Důvodem je regulérní spojení mezi rodinami – opakované sňatky mezi bratranci (především mezi tzv. „nepřímými bratranci“ – „cross cousins“) udržuje rodiny po generace spojené. Takové případy ukazují, že důvodem pro incest tabu nejsou obavy z možných genetických defektů při křížení; společnosti, které oddávají bratrance a sestřenice, obvykle vůbec nejsou tak opatrné. Navíc tytéž společnosti mají pro incest pravidla ještě extrémnější než naše; zakazují rozsáhlým skupinám lidí sňatek, protože patří ke špatné rodové linii, ačkoli my bychom je vůbec nepovažovali za biologicky spřízněné.

Důvody pro incest tabu nejsou biologické, ale patří do rozsáhlejšího systému výměny sexuálního vlastnictví. V naší vlastní společnosti již nejsou rodinné aliance důležité a naše incest tabu je omezeno natolik, že už jen požaduje po

dětech, aby opustily svou rodinu a našly si sexuální partnery na širším sňatkovém trhu.

Incest tabu je negativním pravidlem systému generačního vlastnictví. Upravuje, co rodiče nesmějí dělat se svými dětmi a co děti nesmějí dělat mezi sebou. Pozitivní aspekty generačního vlastnictví zahrnují mnoho věcí. Rodiče mají určitá fyzická práva nad svými dětmi: moc mít je ve svém domě, posílat je do školy a cokoli dalšího si přejí. Rodiče mají právo v mnoha ohledech řídit chování dětí: určují, jak se oblékají; jakou (a zda vůbec) dostanou náboženskou výchovu; s kým se stýkají; a mnoho dalších věcí. Tato práva dnes nebývají příliš uplatňována. Ušli jsme dlouhou cestu od římské rodiny, v níž mohl otec jakkoli trestat své děti – dokonce nechat je i umřít.

Obecně dnes vývoj směřuje k omezení rodičovských pravomocí nad dětmi. V mnoha ohledech to vyplývá ze ztráty rodičovského dohledu nad klíčovým aspektem generačního vlastnictví, tedy moci určovat, s kým dítě vstoupí do manželství. (Pozůstatek tohoto práva existoval ještě před pár lety, když muž žádal otce nevěsty o její ruku; a je stále běžné, že otec „odevzdává dceru“ při svatebním obřadu.) Dohled nad sňatky dětí rozšiřoval generační vlastnictví přes bezprostřední potomky ke kontrole nad utvářením následujících generací rodokmenu. S klesající důležitostí rodokmenu se generační vlastnictví omezovalo, takže se dnes už se vztahuje jen na první léta dítěte v nukleární rodině.

Generační vlastnictví má také ekonomický aspekt. Podle zákona jsou příjmy dětí majetkem rodičů, dokud nedosáhnou právní zletilosti. Je to další forma generačního vlastnictví, která se v současnosti už příliš neuplatňuje. Dnes si naopak spíše děti činí nárok na příjmy rodičů. Ukazuje to, jaké změny se udály v rodinném systému. Ještě před nedávnem – a dodnes v některých velmi tradičních rodinách, které například vlastní obchod nebo statek – se od dětí očekávalo, že budou podporovat svou rodinu, ať už neplacenou prací v rodinném podniku, nebo příjmem z jiného zaměstnání.

System generačního vlastnictví se změnil stejně, jako systém erotického vlastnictví, a to podobným směrem. Jiná silná podobnost mezi těmito dvěma druhy rodinného vlastnictví spočívá v tom, že oba mají svou silnou emocionální stránku. A jako u erotického vlastnictví, kde manželé vzájemně nárokují právo na své city, mají rodiče právo na city svých dětí. Navíc současně s tím, jak se citové vztahy mezi dospělými stávaly v moderním manželství důležitějšími, tradiční důraz na děti jako součást rodinného hospodářství či nositele rodinného jména byl postupně nahrazen důrazem na citové vztahy s dětmi.

Také sílu těchto citových vazeb můžeme vidět právě tam, kde jsou ohroženy. Při současných rozvodech se vede hlavní spor o výchovu dětí. Rodiče bojují o fyzické vlastnictví i o právo návštěv. Pro současnou situaci je zvláště příznačné, že oba rodiče si chtějí uchovat maximální vliv na děti. Už se automaticky nepředpokládá, že děti patří především matce. Otcové nyní chtějí své děti vlastnit mnohem víc než kdy dříve. Určitý aspekt generačního vlastnictví vystoupil do popředí, zatímco význam jiných poklesl. Emocionální práva na city dětí jsou důležitější, a staré ekonomické a rodové záležitosti ustoupily do pozadí. Situace dala dokonce vzniknout novým druhům „zločinu“ – únosy dětí, při nichž jeden z bývalých manželů nerespektuje rozhodnutí soudu o svěření dítěte do péče druhého partnera a dítě si ponechá. Takové žaloby se běžně vyskytují a doprovázejí je četné emoce, což ukazuje, jak významné jsou dnes práva citového vlastnictví dětí.

Generační vlastnictví je samozřejmě oboustranné. Rodiče mají vlastnická práva na děti, ale obráceně to platí také. Děti mají právo na místo v domě rodičů, na část jejich příjmu a na jistou míru péče. Tato práva se navíc podle všeho rozšířila do dnešní společnosti. Podle zákona končí vlastnické nároky na děti jejich osmnáctým rokem, ale je tu značný neformální tlak, aby se posunuly dále, příkladem může být kolejného. Nejvýznamnějším prvkem nároku dětí vzhledem k jejich rodičům bývalo jejich právo na dědictví. Když většina ekonomiky stála na rodinných podnicích, zejména zemědělských usedlostech,

byl tento aspekt generačního vlastnictví mimořádně důležitý. To drželo rodinu po generace velmi silně pohromadě, ale nikoliv nezbytně na citovém základě.

Ačkoli se dnes „samozřejmě“, konvenčně věří, že rodina není nikde tak pevná jako dřív, je zřejmě pravda, že dnešní rodiny kladou mnohem větší důraz na citové vztahy mezi rodiči a dětmi i mezi manžely, než rodiny tradiční. Tradiční rodina držela při sobě, protože to jinak nešlo: byla to ekonomická jednotka a lidé se jí buď museli držet, nebo riskovali hladovění. To činilo rodinnou solidaritu emocionálně chladnou. Takové rodiny byly silné, ale moc příjemně se v nich nežilo. Dnešní rodiny většinou předávají relativně málo hmotného dědictví. Lidé si sami hledají práci a nedědí víc, než pár kusů rodinného nábytku. Staré dědické vzorce zůstávají důležité jen v bohatých rodinách. Pro většinu ostatních nezbylo o mnoho víc než citové vazby. Je jasné, že k tomu nedošlo samo od sebe. Mnohé moderní rodiny se rozpadají, zatímco tradiční by pravděpodobně zůstaly pohromadě i bez citových vazeb jen proto, že by si to vyžadovala ekonomická situace. Ty moderní rodiny, které prokazují trvanlivost, prokazují ji více z citových důvodů než kvůli jiným okolnostem. City jsou silnějším rodinným pojivem než tomu bylo kdykoli dříve.

VLASTNICTVÍ DOMÁCNOSTI

Není pravda, že rodina už není ekonomickou jednotkou. Jenom to už není permanentní ekonomická jednotka, založená na mezigeneračním přenosu majetku. Z jistého úhlu pohledu se jeví jako nepřetržitý provoz, spočívající v udržování domácnosti. Provoz to není v žádném ohledu trvalý; může se zadrhnout mnohem snadněji než dřív. Ale pokud existuje, je to kooperativní podnik na přípravu jídla, uklízení, ubytování a péči o děti. Z ekonomického hlediska je rodina kombinací hotelu, restaurace, čistírny a agentury na hlídání dětí.

V tradiční domácnosti dělali většinu práce služebníci. Samozřejmě je zaměstnávaly jen vyšší společenské třídy. Opravdu bohatá domácnost jich měla mnoho, ale i průměrná středostavovská rodina mívala aspoň služku či kuchaře. A co lidé z nižší třídy? Mnoho z nich nemělo vlastní domácnost: sloužili v domácnostech někoho jiného. To znamená, že rodinný život byl silně vázán na sociálně třídní vzorce. Vyšší sociální třídy si mohly dovolit sňatek a založení vlastní domácnosti daleko snadněji. Mnoho z mužů a žen dělnické třídy nedostalo vůbec šanci založit vlastní rodinu.

Jedna z velkých změn v moderní rodině spočívá právě ve vymizení tohoto typu širokých domácností se služebnictvem. Ne že by už vyšší třída neexistovala, ale její životní styl určitě přestal být tak nápadný a velkolepý; a služebníci zvolna vymizeli - aspoň takoví, jací bývali.

Většinu třídy služebníků tvořily ženy, které pracovaly v cizím domě. To, co zůstalo ze služebnictva dnes, je ještě výlučnější záležitostí žen; sluhové a komorníci více méně zmizeli, zatímco domy vyšší střední třídy stále udržují služky, i když už tam většinou nebydlí. Většina domácí práce dnes padla do rukou žen. Do jaké míry je domácnost místem, kde se pracuje, do té míry tu práci dělají ženy.

Oficiálně a právně se dnes o majetek domácnosti dělí muž a žena. Při rozvodovém řízení mají stejné nároky na statky získané během manželství; a jestliže jeden z manželů zemře bez poslední vůle, druhý automaticky dědí. Ale jenom tady se hledí na vlastnictví jako na věci. Jak je to s věcmi podle jejich skutečného užívání? Dům, nádobí, jídlo, oblečení – nic z toho není reálně použitelné samo o sobě. Všechno vyžaduje určitou dávku práce. Dům se musí uklízet, oblečení žehlit, postele ustýlat, jídlo nakoupit a připravit a dát na stůl. V běžné ekonomice domácnosti manžel pracuje mimo domácnost a přináší domů peníze, které investuje do těchto různých potřeb domácnosti. Jedná se většinou o „suroviny“, které manželka svou prací promění do podoby vhodné ke konzumu. Tento model přetrvává většinou i tam, kde také žena pracuje

mimo domácnost: stále se stará o dům a pečuje o děti, připravuje před odchodem do práce snídani a večer po návratu vaří večeři.

Z tohoto důvodu můžeme ekonomiku domácnosti popsat jako jednu ze sfér rodové dominance. Vlastnictví je oficiálně rovné, ale pouze pokud odhlížíme od reálné práce, která ho činí použitelným, konzumovatelným zbožím. V tradiční rodině, kde je zaměstnán jen manžel a domů přináší peníze, aby je investoval do domácnosti, jedná se o ekonomiku domácnosti, která se velmi podobá továrně vlastněné kapitalistou. Manžel poskytuje hrubý kapitál; žena je dělník, který nemá kromě své práce co nabídnout. Jako jiný dělník je potřebou přežít na trhu práce nucena prodávat svou práci někomu, kdo si může dovolit ji kupovat; jen ji prodává (či spíš směňuje) v domácnosti a ne v továrně. Její práce je ovšem nezbytná; manžel/kapitalista bez ní nemůže proměnit své suroviny do použitelné podoby.

Můžeme si samozřejmě uvědomit různé odlišnosti mezi těmi dvěma situacemi: dělník nedědí továrnu; obvykle nemívá sexuální poměr s vlastníkem, nerodí mu děti, nesdílí s ním sociální status ani mu nevyznává lásku a náklonnost. Ponechávající tyto věci stranou, současné marxisticky orientované feministky argumentují, že domácnost skutečně je kapitalistickou institucí. Není kapitalistická jen ve svém fungování, ale je součástí širšího kapitalistického společenského systému. Práce žen v domácnosti reprodukuje pro širší kapitalistickou ekonomiku pracovní sílu. Všechno to vaření, uklízení, nakupování, péče o děti a dokonce emocionální podpora manžela připravuje mužskou pracovní sílu k práci na další den mimo rodinu. Práce je klíčový aspekt kapitalistické ekonomiky, ale samotní kapitalisté nezajišťují její každodenní přetrvávání. To se ponechává na skrytou ekonomiku domácnosti, kde ženy udržují kapitalistický systém při životě.

Někdy se z toho vyvozuje, že ženy si nestěžují na muže; předmětem jejich odporu je kapitalistický systém. Možná je způsobem, který uráží ženy, skutečně mužská dělnická třída více sexistická jsou než střední či vyšší třídy, ale celkový

obraz společnosti ukazuje, že ženy vykonávají domácí práce kvůli kapitalistickému systému. Z toho pak vyplývá, že skutečným spojencem žen by měla být dělnická třída (jejíž jsou reálnou součástí); spojí-li se a přemůžou kapitalismus, zmizí spolu s ním i ženská podřízenost v domácích pracích.

Na skutečnou revoluci tento typ argumentů nestačí, má nicméně dopady na reformu systému práce v domácnosti. Tvrdí se, že ženy by měly být za svou práci placeny, že by měla být stanovena minimální mzda a měly by mít nárok na dávky sociálního zabezpečení. Jinak by měla být práce v domácnosti socializována. Péči o děti by mělo převzít kolektivní, mimorodinné středisko péče o děti. Podobně úklid, praní, příprava jídla by měly být postoupeny profesionálním pracovníkům, místo aby je vykonávaly ženy doma.

Něco z tohoto modelu se již realizuje. Nezaznamenali jsme agenturu pro socializaci, ale veřejná zařízení péče o děti se stala běžnějšími. Většinu zbývajících tradičně rodinných funkcí provozují mnohé soukromé podniky: rychlá občerstvení, příprava pokrmů, úklidové služby a podobně. Namnoze jsou dnes ženy samy zaměstnány a používají služeb jiných lidí k péči o děti a zvládnutí domácí ekonomiky. Platí to samo sebou jen částečně; dokud ženy nedostávají za svou práci takový příjem jako muži, rodina si těžko bude moci dovolit přenechat rodinné služby cizí placené síle. Takovou proměnu domácnosti může v budoucnosti přinést jen úplná rovnost mezi pohlavími.

Marxistický model je podle mého názoru slabý ve vysvětlování příčinných vazeb. Současná ekonomika domácnosti s mužskou převahou není dílem vzestupu kapitalismu. Vůbec nevíme, zda by nastolení socialistické ekonomiky automaticky eliminovalo sexuální stratifikaci. Zkušenosti ze sovětského bloku socialistických společností nás přesvědčují, že nikoliv. Zásadní teoretický problém spočívá v tom, že marxistický model si všímá pouze jediného ze tří druhů vlastnictví v rodině: soustředí se na vlastnictví domácnosti a ignoruje erotické a generační vlastnictví. Právě to jsou důvody, proč, jak jsem se dříve zmínil, domácnost není tak docela továrnou. Sexuální a citová stránka rodiny ji

odlišují od čistě kapitalistického podniku: a také to, že žena v domácnosti dědí podnik, který ji zaměstnával, zemře-li ten, kdo ho udržuje, zatímco dělník v továrně nikoliv. Muž v manželství nezískává jen služku do domácnosti, ačkoli tento aspekt je tu také přítomen.

Sféra práce v domácnosti a vlastnictví domácnosti se změnila ne proto, že by ženy čekaly na socialistickou revoluci, ale protože bojovaly za feministickou revoluci. Ženy začaly získávat lépe placená místa a to měnilo i práci v domácnosti. Manželé se dnes víc starají o děti a pomáhají s domácími pracemi. Obecně řečeno, ženina moc nad mužem odpovídá poměru jejich příjmů. Ženy, které vydělávají víc než jejich manželé, jsou doma mocnější než ty, které vydělávají méně. V tomto smyslu, podobně jako v jiných, čím je žena úspěšnější při převládající sexuální diskriminaci ve společnosti, tím také vládne menší nerovnost doma.

Pro tradiční myšlení je na místě si položit otázku, proč by to všechno měl muž snášet? Nevezme si raději tradiční ženu, která nepracuje nebo aspoň méně vydělává, aby mohl vládnout domácnosti starým způsobem? Obecně platná odpověď zní: nikoliv. Z jediného důvodu – rodina se dvěma řádnými příjmy je mnohem bohatší než rodina s příjmem jedním. V podstatě jediný způsob, jak dnes mohou lidé dosáhnout relativně luxusního životního stylu vyšší střední třídy, je mít dvě dobře placená zaměstnání. Mít ženu s dobrým platem je dnes pro většinu mužů velmi výhodné. Na sňatkovém trhu už to nejsou jen ambiciózní ženy, kdo hledá potencionální lékaře či podnikatele; i ženin vlastní úspěch se stal součástí její atraktivity.

VZNIK SEXUÁLNÍHO TRHU A REVOLUCE V LÁSCE

V rodině fungují zároveň všechny tři typy vlastnictví, o nichž jsme diskutovali. Je těžké je oddělit, např. rodičovství od pohlavních styků nebo erotické společenství od sdílení domácnosti. Hypoteticky by mohla společná

domácnost vzniknout bez erotického pouta: dva lidé by mohli žít společně (bez ohledu na jejich pohlaví) a sdílet své příjmy, výdaje na domácnost a povinnosti. To by ale asi nebylo potvrzeno zákonnou smlouvou s dědickým právem; a zřejmě by to nenabylo podoby, v níž jeden – vždy žena – vykonává veškeré práce v domácnosti, zatímco druhý – vždy muž – pracuje jinde.

Tyto modely se vytvářejí ze spojení všech různých vlastnických systémů v manželství. Jak jsme viděli, jádrem manželství je smlouva o erotickém vlastnictví a vše ostatní se utváří kolem ní. Proč je to tak? Proč existuje model s dominujícím mužem a co jej může změnit do více podoby větší rovnosti? Nejjednodušší je sledovat dynamiku tohoto problému na sérii srovnání.

V historii existovaly nejrůznější rodinné systémy. Mnohé z nich, zvláště v kmenových společnostech, byly dost komplexní a přitom velmi odlišné od toho našeho. Některé byly matrilinéární, jiné patrilinéární: spoléhaly se tedy na převod rodinných práv a dědictví prostřednictvím matek či otců. Lišily se také v tom, kde pár žil: s příbuznými matky (matrilokální) či otce (patrilokální). Existovaly i mnohé jiné kombinace a rozvětvení. Náš systém manželství, v těchto termínech, je obecně neolokální – pár zakládá novou vlastní domácnost – a bilinéární – dědictví se uskutečňuje prostřednictvím obou stran rodiny; ačkoli obvykle se rodinné jméno stále dědí patrilinéárně. (Feministky to občas posunují ke skutečně bilinéárnímu systému pojmenování: dávají dětem jména „Smith-Jones“ namísto obvyklého „Smith“.)

Není třeba sledovat dějiny rodinných systémů, v nichž různé kmenové typy dávaly vzniknout patrilinéární/patrilokální třídě založeným domácnostem starověkých a středověkých civilizací. To co nás skutečně zajímá se událo v průběhu několika minulých století. Jedná se posun od manželského systému, v němž určovala výběr partnerů rodina, k současnému systému, v němž si své druhy hledají jedinci samostatně. Dřív se vytvářely celé rodinné aliance; patriarchové směňovali erotické vlastnictví za ekonomický prospěch a výhodné politické pozice. To skončilo, když ekonomiku a stát začala řídit byrokracie,

kteřá rodinu příliš nepotřebovala. Jedinci byly ponecháni sami sobě, aby si nacházeli své vlastní vztahy na otevřeném sňatkovém trhu. Každý si musí najít partnera sám, s pomocí všeho, co má k dispozici: bohatství či dobrých pracovních vyhlídek, kulturního zázemí, známostí, dobrého vzhledu, osobnosti atd. Seznamování a namlouvání pokračuje, dokud si každý nenajde někoho, kdo více méně odpovídá tomu, co sám hledající může nabídnout; co kdo najde, to také získá a pak může být obchod uzavřen.

Zní to obchodnický, ale tento široce otevřený trh skutečně odpovídá našemu modernímu ideálu lásky. Předmoderní vyjednávání sňatků bylo ostatně mnohem větším obchodem než to, co máme dnes. Od sezdávaných párů nikdo neočekával příliš vzájemného zalíbení, ani to, že by vůbec nějak zasahovaly do vyjednávání. To platilo ještě víc v kmenovém příbuzenském systému, který vyžadoval, aby si lidé brali své nepřímé bratrance/sestřenice. Ne že by láska v tradičních společnostech neexistovala, jen ji nevnímaly jako příliš důležitou. Láska mohla vyprávět krásný příběh o pastýři a víle, ale neměla pranic společného se sňatkovou realitou. I středověcí trubadúři, kteří skládali milostné příběhy o rytířích a kněžnách, je oddělovali od manželství; rytíř se vždy zamiloval do vdané ženy. Proto, alespoň v těchto vyprávěních, neměla láska pranic společného se sexem a byla čistě věcí jednostranného zbožňování ze strany rytíře.

Jedinci byli v onom čase pouhými figurkami v rodinných sňatkových hrách. S jejich city se nepočítalo, a proto milostné vztahy v moderním smyslu existovaly jen zřídka. Není překvapující, jestliže o tom přemýšlíte ve světle teorií o náboženství a rituálu, které ukazují, jak četnosti lidské interakce působí na to, co lidé pokládají za nejposvátnější. V těch společnostech, kde se vše odehrávalo uvnitř pevně sevřené rodiny, byla morálka silně svázaná se skupinovou identitou. Kult individua je dílem podstatně mladších sociálních struktur, v nichž se každý jedinec vystavuje širokému spektru kontaktů. Právě ze strukturálních důvodů měli jednotlivé osoby v tradičních společnostech velmi málo práv;

pohlížely na sebe i kohokoli jiného zásadně jako na členy nějaké skupiny. V takových podmínkách prostě nemělo milostné pouto mezi dvěma osobami šanci.

Velká změna nastala, když na místo systému rodinných aliancí nastoupil individuální sňatkový trh. Můžeme to nazvat viktoriánskou revolucí, protože to nejlépe charakterizuje postoje k lásce a sexu, které převážily v polovině devatenáctého století (přestože ve skutečnosti sahají kořeny této revoluce přibližně do předcházejícího století). V jednom ohledu to byla revoluce lásky; způsobila, že jedinci se nyní mohli ženit a vdávat z lásky, ne kvůli nátlaku rodiny. Láska nebyla pouze povolena: začala být více méně očekávána. A milostné vztahy se začaly pravidelně objevovat tam, kde dříve nějaký stěží existoval.

Ruku v ruce s tím se šířil silně puritánský postoj k sexu. Tradiční společnosti, přes velmi silnou náboženskou víru, nebyly ve vztahu k sexu nijak zvlášť úzkostlivé. Manželství, protože nestálo na lásce, spojovaly především se sexem a ostatními druhy vlastnictví. Zvlášť mužům nikdo příliš neodpíral sexuální uspokojení, když si ho přáli. Prostitutky a milenky byly široce akceptované, někdy měly dokonce ve šlechtických rodinách oficiální status. Mimomanželské děti byly běžné a nikdo na ně nepohlížel s nelibostí. Královský levoboček na tom nebyl tak dobře jako legitimní syn, protože nemohl zdědit trůn, ale pořád to byla ctěná osoba, která se mohla hrdě hlásit ke svému nelegitimnímu původu.

Viktoriánskou revolucí toto všechno zmizelo, nebo aspoň přestalo být vidět. Mimomanželské dítě, to byl skandál, a jeho matka sociální vyvrhel. Poprvé byl učiněn pokus potlačit prostituci. Pánské mimomanželské výstřelky byly odsuzovány (ačkoli úplně nevymizely). Veškeré sexuální vztahy se vyhrazovaly pro manželství. Zároveň se manželství silně idealizovalo; o erotické složce se už nemluvalo. Muž a žena se měli brát z čisté lásky, na obou stranách nesměly chybět city a všechny jiné pohnutky se vylučovaly jako nečisté. Zmínka o čemkoli dalším, zejména o sexu, se stala sociálním tabu. Starší jazykové výrazy pro sex, genitálie a tělesné funkce ustoupily sadě zdvořilých eufemismů.

Povaha manželství se nevyhnutelně změnila a nastoupily nové rituály. Nová prudérnost a nová idealizace lásky jsou součástí stejného procesu. Tabuizování přímých zmínek o sexu a skandalizování sexuálních přestupků byly odvrácenou stranou rituálu: byla to obrana proti poskvrnění, typické opevnění posvátných objektů. Pozitivní, posvátnou stranou rituálu, byl přirozeně samotný ideál lásky – přesněji ideál čisté lásky jako klíče k manželství.

Jak jsme již viděli, city lásky vznikají ze způsobu, jakým probíhají individuální námluvy. Vzhledem k tomu, jak fungují rituály, tento systém vytváří správné podmínky pro vznik pouta lásky. Izoluje dvě osoby do malé skupinky, zajistí trvalou vzájemnou přítomnost, vyloučí z jejich intimity vetřelce, sblíží je sdílenými emocemi. Nakonec z jejich partnerství vznikne malý posvátný kult a slova lásky, která si vyměňují, symbolicky reprezentují takto ustavenou skupinu. Lásky je malé soukromé náboženství, v němž je pár objektem úcty svých členů.

Ze strukturálního hlediska je pouto lásky citem, který spojuje erotické vlastnictví. Viktoriánská revoluce, i když přinesla puritánský přístup k sexu, učinila sex v manželství důležitý jako nikdy předtím. Proporcionální význam tří druhů vlastnictví v rodině se velmi změnil. Generační vlastnictví ve formě rodinného dědictví enormně upadlo a již neovlivňuje výběr partnera. Tak zůstalo erotické vlastnictví a vlastnictví domácnosti; ta jsou záležitostí jednotlivců a vytvořila zdroje, kolem nichž se o manželství vyjednává.

V této historické epoše však byly tyto dva zdroje velmi nerovně distribuovány mezi pohlavími. Domácnost podporoval svým příjmem většinou jenom muž, neboť pro ženy nebylo vzhledem k výrazné rodové diskriminaci v podstatě možné získat jinou, než málo placenou práci. Diskriminaci způsobila pozice žen v předchozí, tradiční domácnosti, kde je drželi doma jako rodinný majetek vhodný k vytváření rodinných spojenectví, nebo pracovaly jako pouhé služky. Nyní mohly ženy svobodně rozhodovat o svém životě. Ale chybějící ekonomické alternativy způsobily, že ta, která chtěla dosáhnout standardu střední třídy, se musela vdát.

Výsledkem bylo, že se manželství stalo výměnou erotického vlastnictví za vlastnictví domácnosti. Ženy si chtěly, jak jen to šlo, uchovat sex pro manželství. Proto se skandalizoval předmanželský a mimomanželský sex. Tentýž sexuální standard se ženy snažily uplatnit na muže stejně jako na sebe navzájem. Puritánství v chování a prudernost v jazyku dosáhly nevídaného stupně. A fungovalo to. Během Viktoriánské revoluce získaly ženy nejméně jeden zdroj moci, který dříve neměly: moc odeprít mužům svá těla jako sexuální objekty. Sňatkový trh se otevřel pro všechny, což také znamenalo, že kdokoli měl právo odmítnout určitou směnu. Pokud ženy zachovaly více méně jednotnou frontu při uzavření sexu do manželství, neměli muži šanci a museli akceptovat manželství tak, jak je ženy definovaly.

Ideál manželství z lásky a viktoriánská pruderie byly součástí této strategie. Pomocí obou se ženy snažily získat vládu nad svými životy a vydobýt si status ve společnosti. Ideál čisté lásky se stal v jistém smyslu ideologií, která zakrývala, že erotické vlastnictví je stále srdcem manželství. Opravdu se vše zaměřilo na to, co se mělo skrýt, podobně jako viktoriánská móda pečlivě zakrývala ženskou postavu, když maskovala boky a letný pohled na kotník byl pro muže takovým erotickým zážitkem, jako je dnes vysoký rozparek sukně.

Viktoriánská revoluce skončila úspěchem. Muži se ve svém sexuálním a citovém uspokojení stali na ženách závislejšími. Ideál lásky a puritánská zdrženlivost se pochopitelně mohly v životě uplatňovat jen do určité míry. Ale ta míra stačila k tomu, aby ženám přinesla zvýšení statusu. Viktoriánská revoluce byla první velkou etapou osvobození žen.

Z jiného hlediska byla nicméně Viktoriánská revoluce také slepou uličkou. Uzavřela ženám v manželství možnost kariéry. Idealizace ženy jako čistého stvoření, kterou muž bude milovat, vezme si ji a bude ji ctít jako matku svých dětí a pečovatelku o domov, pomohla zachovat ostrou hranici mezi mužem a ženou. Muž měl svůj svět práce, žena měla manželství a rodinu. Čím víc byla

žena a její role v rodině idealizovaná, tím se ženy hůře dostávaly z rodiny ven a dosahovaly na ekonomické zdroje.

Ve dvacátém století proběhla další revoluce ženského statusu. Začala pomalu pronikáním žen mezi bílé límečky a nabrala na intenzitě v posledních několika letech, když se ženy začaly tlačit na místa lépe placených profesionálů a manažerské posty. Tato druhá revoluce byla zároveň revolucí v rodinné struktuře. Dva druhy změn – zaměstnanecká a rodinná – probíhaly společně. Každá změna postupně působila další změnu, což umožňovalo stále výraznější odklon od viktoriánských vzorců domácnosti a erotického vlastnictví.

Stalo se, že ženy přestaly být tak závislé na rodině, neboť dosahovaly ekonomických úspěchů. Každé zlepšení pracovních příležitostí pro ženy znamenalo, že méně závisely na manželech a jejich příjmech. Růst míry rozvodovosti, tendence čekat déle s manželstvím, trend mít méně dětí – to všechno souvisí s větší schopností žen postarat se o sebe.

To také poznamenalo způsob vyjednávání o erotických vztazích. Pro ženy je mnohem méně důležité držet sex v hranicích manželství. Předmanželské poměry jsou dnes mnohem přijatelnější. Řada různých sexuálních partnerů v oficiálních či neoficiálních manželstvích (včetně společného bydlení) odpovídá se snižováním hodnoty jediného, trvalého vztahu, v němž je žena trvale vázaná na jednoho muže a jeho příjem. Ze stejného důvodu jsou ženy mnohem méně puritánské v jazyce. Již není důležité odmítat sex a obklopovat ho jazykovými tabu. To platí především pro ženy, které jsou v povolání nejúspěšnější. Pro takové ženy jsou erotické záležitosti a sňatkový trh oblastmi, k nimž mohou přistupovat s jistou nonšalancí, bez pocitu neodvolatelné volby. Už na tom nestojí celý jejich život.

Budoucnost rodiny

Co můžeme očekávat od budoucnosti? Promění se rodina v sérii sexuálních poměrů či dokonce v jakési otevřené manželství s více sexuálními partnery? Nebo naopak už došly věci příliš daleko a pro-rodinná reakce znovu nastolí tradiční sexuální role a omezení?

Odpověď na obě otázky je víc než pravděpodobně ne. Sňatkový trh založený na individuu dosud existuje a v dohledné budoucnosti tu asi zůstane. Jeho podoba se změnila tím, jak ženy dosahovaly na více ekonomických zdrojů, ale hlavním výsledkem stále zůstává, že si muži a ženy sjednávají výlučný osobní vztah. Sex je mnohem otevřenější a explicitnější, ale stejně důležitá je i láska. A taky toto bude asi pokračovat, protože jak sex, tak láska jsou součástí jednoho procesu vyjednávání. Ze strukturálního hlediska není podstatné, že se vztah obejde bez svatebních obřadů, neboť základem manželství je bezpochyby společné bydlení. To neznamená, že formální oznámení rodině a přátelům už není důležité; „manželství“ ve formě společného bydlení je zcela soukromou záležitostí dohody.

Velkou změnou by bylo, kdyby se více rozšířila otevřená manželství. Tím se myslí souhlas, kterým oba partneři dovolí tomu druhému, aby měl tolik sexuálních partnerů, kolik si přeje. To by byla skutečná změna, protože by to odstranilo exkluzivní sexuální vlastnictví, což je klíč k rodinné struktuře v oficiální i neoficiální, dlouho- i krátkodobé podobě. Existující proces zamilovávání pochází také z této výlučnosti. Kdyby byla otevřená manželství běžná, dočkali bychom se úplně nové formy rodinné organizace.

Ale nezdá se, že by se otevřená manželství měla příliš rozšířit. Je tu strukturální důvod, proč asi neuspějí. Podle uskutečněných sociologických pozorování by asi došlo k tomu, že by pár s otevřeným manželstvím začal soutěžit. Právě jako je v typičtějším manželství relativní moc muže a ženy ovlivňována jejich příjmem, v otevřeném manželství závisí tato moc na počtu sexuálních partnerů. Soutěží se o to, kdo je sexuálně žádoucnější. Obvykle vyhraje soutěž žena, protože v naší společnosti nalezne víc připravených

sexuálních partnerů než muž. Muž pak vzápětí cítí, že prohrává a že jeho partnerka má z otevřeného manželství víc. Paradoxně muž, který s myšlenkou otevřeného manželství většinou první přichází, mívá větší sklon ho také ukončovat. Každopádně jsou otevřená manželství strukturálně nestabilní. Buď pár skončuje s experimentováním a vrátí se k výlučnějšímu svazku, nebo manželství upadá a přichází normální rozvod.

Větší otevřenost v sexu a menší ohled na sňatkové formalities neznamenaají, že by už nebyly důležité výlučné párové svazky. Rozšíření předmanželského sexu, například, neznamenaá, že kdokoliv spí s kýmkoli. Stále se vybírá a volí a existuje tendence najít si partnera s přibližně stejnou pozicí na sexuálním trhu. Nemůžeme tyto dohody nazývat „manželstvím“, ačkoli jimi ve své podstatě jsou. Ani vysoká míra rozvodovosti – která vlastně může být mnohem vyšší než podle oficiálních údajů, připočteme-li uzavírání a rušení neformálních manželských smluv – neznamenaá, že jsou manželství na ústupu. Naopak se dá říct, že manželství jsou dnes mnohem populárnější než kdy dříve.

Je pravda, že tato situace je předmětem mnoha kontroverzí, a že větší sexuální otevřenost a změny v rodinných formách vyvolaly silnou odezvu. Na veřejnosti dnes velmi hlasitě vystupuje pro-rodinné hnutí, které je zároveň jasně antierotické, protifeministické a proti potratům.

Domnívám se nicméně, že toto hnutí se dotýká silně symbolických problémů. Tradicionalistická reakce bojuje proti největším strukturálním trendům moderní doby. Vezměme si boj proti potratům. Toto téma se, vcelku náhle, vynořilo, protože vláda ve Spojených státech konečně vzala na vědomí, co už dlouho neoficiálně probíhalo: docházelo k velkému počtu nechtěných těhotenství a velkému počtu ilegálních potratů. Legalizace potratů byla pokusem o zajištění většího bezpečí dotčeným ženám. O riskantních podmínkách, za kterých si ženy nechávaly provést potrat, se nikdy nemluvilo; potrat (a předcházející, obvykle nelegitimní těhotenství) byl skandálem, který každý ututlával. Jakmile se toto

téma otevřelo, mohla zde ženská hnutí začít provádět změny. Ale ze stejné publicity povstala i opozice.

Militantní odpor proti potratům se datuje od rozhodnutí Nejvyššího soudu USA o dekriminizaci potratů z roku 1973. Protipotratové hnutí vystoupilo na scénu v reakci na jeden z úspěchů moderních ženských hnutí. Je to symbolická křížová výprava podobná některým hnutím v minulosti, která bojovala za vytvoření nových kategorií zločinu (nebo, v tomto případě, za obnovení staré kategorie zločinu).

Můžeme se na to podívat z hlediska sociologické teorie rituální solidarity. Protipotratové téma považují jeho proponenti za zcela morální záležitost. Lidé, kteří jsou do něho zapojeni, z toho osobně nic nemají; dokonce se ani neidentifikují s nevyvinutým dvou- či tříměsíčním plodem. (Je to ještě zřetelnější u lidí, kteří jsou proti kontrole porodnosti obecně, stejně jako proti potratům zvláště v zemích třetího světa; přemýšlejí o plodu abstraktně a neberou v potaz osud skutečného dítěte, které by se narodilo do chudé či dokonce hladovějící populace.) Objektem jejich soucitu není reálné dítě, a už vůbec ne skutečná žena. Jedná se čistě o moralizování. Je-li toto téma symbolické, v čem ten symbolismus spočívá?

Odpověď nám dává teorie rituální solidarity. Emocionální témata jsou od toho, aby stmelovala skupinu, zvláště je-li třeba odsoudit zločince (v tomto případě ženy podstupující potrat). Samotná legalizace potratů poskytla záchytný bod skupině, která začala cítit potřebu nové solidarity a morální opory k podepření klesajícího statusu. Zvláštní hrozbu představoval současný úspěch ženských hnutí nejen pro muže – kteří, jak jsme viděli, z kariéry svých žen často profitují – ale také pro tradiční nepracující ženy v domácnosti. Ženy, které nemají průpravu ani připravenost k rozvinutí vlastní kariéry, lpějí na své tradiční roli v rodině. V nejlepším případě je to může zařadit do omezené kategorie druhořadých občanů. Ideály nového světa rovných pohlaví, které vytvořily liberálnější ženy, je silně znepokojují. Na jedné straně se necítí dobře, protože

liberálnější ženy získaly moc, peníze a osobní status, který jim chybí. Na druhé straně ideály ženského osvobození ohrožují dřívější psychologickou integritu žen v domácnosti tím, že poukazují na jejich druhořadý občanský status, v minulosti zastíraný oslavou role manželky a matky. Tyto tradiční ženy neschopné vkročit do nového světa, skrývají v nitru značnou dávku hořkosti.

Především tyto lidi silně přitahují symbolické křížové výpravy za obnovení starého řádu pohlavních rolí. Hnutí se skládá z řady rituálních akcí, jako jsou politické mítinky, které účastníkům poskytují emocionální energii. Mluví o „právu na život“, ale chtějí spíš vdechnout život svému skomírajícímu statusu.

Kdyby takové hnutí mělo úspěch, status jeho členů by se opravdu pozvedl. Stali by se morální elitou podobně jako staří New England Puritans, kteří pálili čarodějnice na hranici a týráním obraceli zbloudilé lidi. Taková symbolická křížová tažení mívala v minulosti krátkodobý úspěch, například venkovským protestantům se mezi lety 1919 a 1933 podařilo prosadit prohibici alkoholu. Z dlouhodobé hlediska však, domnívám se, je nejvýš pravděpodobné, že protipotratové hnutí neuspěje. Jeho praktické důsledky jdou proti hlavním rysům současné rodinné situace. Tím je pokles porodnosti, který zaznamenáváme v posledních desetiletích po celém světě. Potraty jsou hlavní součástí kontroly porodnosti, ve Spojených státech se jejich počet pohybuje ročně kolem jednoho miliónu. Na 1000 porodů připadá asi 300 legálních potratů, což znamená, že kdyby byly potraty zakázány, porodnost by stoupla o třicet procent. K tomu by však ve skutečnosti nedošlo. Vrátili-bychom se prostě do stavu, v němž by mnoho žen opět podstupovalo nebezpečný ilegální potrat. Tyto ženy by si jednoduše nemohly dovolit mít nechtěné dítě; dožadovaly by se potratů ať už legálních či nelegálních. Potrat je poslední a nejsilnější obrana proti porodům nechtěných dětí, a proto představuje základní aspekt kontroly porodnosti.

Základním strukturálním faktem je, že kontrola porodnosti se stala hlavní částí rodinné struktury. Kontrola porodnosti je nezbytná pro ženy, které chtějí

udělat jakoukoli kariéru, neboť nekontrolovaný počet dětí by je přivázal k domovu. Ke zvrácení kontroly porodnosti by bylo nutné zvrátit všechny výdobytky moderní ženské revoluce. Kontrola porodnosti je navíc podepřena ekonomicky. Výchova dětí je drahá a její cena stoupá tím, jak se náklady na vzdělání, bydlení a péči o děti stávají čím dál větší položkou výdajů. Zároveň dítě ztratilo svou ekonomickou hodnotu, neboť nepřináší peníze do rodinného rozpočtu a nepodporuje moderní domácnost. Rodina si nyní může dovolit více dětí jen za předpokladu, že oba rodiče pracují, což je zároveň hlavní věc, která je od mnoha dětí odrazuje. Nulový populační růst už není hudbou budoucnosti. Je to dnešní realita. A vzhledem k pozici žen v zaměstnání to tak asi zůstane.

Obecněji řečeno, hnutí za obnovení tradiční rodiny s dominantním mužem a ženou zcela připoutanou k domácnosti má velmi malé šance na úspěch. Restaurace tradiční viktoriánské rodiny a starého puritánského vzorce partnerství by předpokládala úplné odstranění těch trendů v dělbě povolání, které přineslo dvacáté století.

Jediná strategie antifeministů, která by byla opravdu efektivní, by nespočívala v prosté opozici vůči zákonům o rovnoprávnosti, ale v zákazu obsazovat lépe placená místa ženami. Antifeministům by pomohlo zákonodárství, které by skutečně přikazovalo zavedení diskriminačních mezd a zajišťovalo úplnou pracovní segregaci mužů a žen. To je samozřejmě zhola nemožné bez revolučního zavedení autoritářské a konzervativní společnosti – viz fašistické revoluce dvacátých a třicátých let v Německu a Itálii. Ale hodiny se nemohou otáčet nazpět. Příliš mnoho žen již dělá kariéru, která je dost atraktivní na to, aby chtěly znovu hrát tradiční manželskou hru, při níž se směňuje puritánsky strážný sex za manželův příjem.

V žádném případě ženy nedosáhly ekonomické a zaměstnanecké rovnosti s muži; ještě k tomu zbývá dlouhá cesta. Ale feministická mobilizace již došla tak daleko, že se svých výdobytků jen stěží vzdá. V těchto letech ženy muže proporcionálně předčily v dosahování vyššího vzdělání a to předpovídá stále

silnější tlak žen na lépe placená místa. Tento trend se nedá zvrátit, pomineme-li totalitářskou reakci. Ale čím víc situace v zaměstnání způsobuje rovnost pohlaví, tím silněji se upevňuje nový typ sňatkového trhu. Budoucnost rodiny je víc než pravděpodobně na straně feministické revoluce.

